

УДК 027.8(477.83–25)“1922/1938”

ШКІЛЬНІ (ГІМНАЗІЙНІ) БІБЛІОТЕКИ МІЖВОЄННОГО ЛЬВОВА: ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ І КІЛЬКІСНИЙ СКЛАД ФОНДІВ

Марта НАДРАГА

*Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
Наукова бібліотека,
вул. Січових Стрільців, 6, м. Львів, 79000, Україна, тел. (032) 255-31-22*

Описано історію формування шкільних (гімназійних) бібліотек Львова міжвоєнного періоду та кількісний склад фондів цих книгозбірень, які поділялись на бібліотеки для учителів і бібліотеки для учнів. Проаналізувавши звіти дирекцій львівських гімназій за 1922–1938 рр., можна вважати, що у міжвоєнному Львові функціонувала розгалужена мережа шкільних бібліотек. Ці книгозбірні були одним із засобів формування громадянської і національної свідомості львів'ян.

Ключові слова: гімназійна бібліотека, учнівська бібліотека, учительська бібліотека, історія бібліотек у Львові.

Шкільні бібліотеки міжвоєнного Львова формувалися згідно з профілем навчального закладу і були важливими складовими в організації навчального процесу. Цілеспрямовано підібрана література не лише допомагала отримати і засвоїти необхідний рівень знань, але й сприяла моральному вихованню молоді шкільного віку, формуванню естетичних засад тощо. Починаючи з середини XIX ст. ці книгозбірні, крім навчально-дидактичної, почали виконувати ще й патріотично-виховну роль. Відповідних змін зазнала й тематика книжок у їхніх фондах. Шкільні бібліотеки мали також на меті стримати доступ молоді до публічних бібліотек і до небажаної для учнів літератури, контролювати її читацькі інтереси.

Лише у міжвоєнний період польське Міністерство віровизнань і публічної освіти розпорядилося перенести давні рукописи, стародруки та книги, які рідко використовувались в загальній школі чи гімназії, до університетських та фахових бібліотек. Однак така маніпуляція фондами не зменшила суспільного значення шкільних книгозбірень. За словами польського соціолога Я. С. Бистроня, лише школа, в обов'язковому порядку, вимагала від учнів вивчати передбачені програмою книги. Він підкреслював, що “цей педагогічний примус для багатьох став єдиним імпульсом до читання (отже, й користування бібліотекою): й надалі існує велика кількість людей зі шкільною освітою, для яких єдиною літературною лектурою є, власне, [...] тільки шкільні автори”¹.

Свої бібліотеки мали школи різних рівнів і типів: загальноосвітні, гімназії, ліцеї, професійно спрямовані навчальні заклади. До початку 1930-х років такі книгозбірні

¹ Bystroń J. St. *Publiczność literacka*. – Lwow; Warszawa, 1938. – S. 174.

переважно формувалися завдяки батькам учнів, які найчастіше дарували книги з власних бібліотек або ж цілеспрямовано купували необхідні книги².

За більш як сторічний період було нагромаджено багатий досвід в організації шкільних бібліотек. Наприклад, перші відомості про наявність книгозбірні для учнів і викладачів у гімназії ім. С. Сташці датовані 1905 р. Тоді викладацька бібліотека складалася з 323 творів у 627 томах. З часом ця кількість збільшувалася і напередодні війни 1914 р. там було 824 різні книги в 1416 томах. Під час російської окупації Львова бібліотека зазнала деяких втрат. Зокрема, після відступу окупантів під час інвентаризації виявили втрату 69 назв книжок, і навіть на початок 1925–1926 навч. р. довосного рівня досягнути не вдалося: було лише 813 творів (1161 том).

Подібними є відомості щодо учнівської бібліотеки у цій гімназії. Якщо в 1904–1905 навч. р. там було 594 твори (909 томів), то напередодні війни – 1464 назв творів. Після війни за результатами інвентаризації констатували нестачу 488 позицій (513 томів). Облік, проведений у 1925 р., зафіксував 758 назв книг (1187 томів).

23 квітня 1925 р. Міністерство віровизнань і публічної освіти видало спеціальну інструкцію про організацію бібліотек у середніх та загальноосвітніх школах³. Вона складалася з семи розділів, в межах яких виділялися підрозділи та, відповідно, дрібніші пункти. Перший розділ був загального характеру і містив шість параграфів, у ньому зазначалося, що шкільна бібліотека є єдиним неподільним цілим і не передбачає поділу за класами. Другий параграф інформував про керівника: на цю посаду призначався один з учителів, який мав тісно співпрацювати зі своїми колегами у питаннях добору рекомендованої літератури. Наступний параграф обумовлював наявність спеціального приміщення та можливість доступу до книжок на відкритих стелажах. Підкреслювалося, що у випадку відсутності спеціальної обладнаної кімнати, книги у шафах мали розміщуватися в світлій частині класу; категорично заборонялося ставити їх в коридорі. Четвертий і п'ятий параграфи стосувалися графіка роботи бібліотеки: передбачалося, що вона повинна працювати по одній годині не менше як двічі на тиждень у вільний від основних занять час. Натомість читальний зал із фондом підручників, атласів, альбомів мав бути відчиненим щоденно по дві години, а читачі повинні були мати вільний доступ до літератури. Шостий параграф обумовлював створення міжшкільних бібліотек у тих місцевостях, де функціонувало кілька загальноосвітніх шкіл.

Другий розділ стосувався бібліотечного репертуару, на який впливали особливості навчального закладу, ідейна спрямованість та моральний зміст книжок. Перший параграф чітко застерігав, що в бібліотеці може бути для користування лише рекомендована міністерством література або “книжки, за зміст яких поручився учитель і підтвердив своїм підписом”. Підбираючи потрібну літературу з дидактичною метою, адміністрація навчального закладу мала дотримуватися вимог, опублікованих у спеціальних покажчиках (“Список книг, рекомендованих до шкільних бібліотек” (Варшава, 1929), “Перелік книжок для дітей і молоді” (Варшава, 1936)), а також звертати увагу на ошатність книжки. Належало щорічно вилучати з ужитку книжки, у яких бракувало аркушів чи не трималася палітурка, а також забруднені – така література підлягала списанню комісією у складі керівника навчального закладу і бібліотекаря.

² Звіт дирекції початкових шкіл м. Львова про кількість книжок в шкільних бібліотеках (1928) // Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАІЛ), ф. 179, оп. 2а, спр. 539, арк. 27.

³ Інструкції, списки бібліотек і читалень та ін. док. про реєстрацію існуючих бібліотек та їх книжок у м. Львові (1929–1930) // Там само, оп. 5, спр. 285, арк. 1–8 (№ 665–673).

Всю літературу, яка надходила до бібліотеки, обов'язково реєстрували і присвоювали книгам інвентарні номери. Заборонялося видавати для користування літературу, яка попередньо не була внесена до реєстру. Кожна заінвентаризована позиція вносилося у два карткові каталоги: алфавітний і предметний. Проте були й певні застереження з приводу формування каталогу, які враховували рівень навчального закладу. Алфавітний і предметний каталоги стосувалися лише шкіл третього ступеня. У школах першого ступеня використовували алфавітний каталог у вигляді настінного плакату, а в школах другого ступеня такий каталог поділявся відповідно до рівня знань учнів, тобто по класах. Особливу увагу звертали на те, щоб при формуванні каталогу використовувати рекомендації, подані у “Примітках каталогізації в польських бібліотеках. Алфавітний каталог друку” (Варшава, 1934).

Наступні розділи містили інформацію про видачу книжок читачам, дотримання контролю за їх поверненням та ведення статистики за рухом літератури і читачів. Бібліографічні картки та коробки для їх зберігання рекомендували виготовляти в класі на практичних заняттях.

У прикінцевих розділах роз'яснювалися умови зберігання літератури, згідно з якими кожна книжна мала бути обгорнута у білий або кольоровий папір, пронумерована на корінці; рекомендовано за кожної нагоди “нагадувати молоді про мету ощадного ставлення до книжки (естетика, гігієна, матеріальні кошти і т. д.)”. На звороті першої сторінки обкладинки книги слід було вклеїти екслібрис, а на звороті останньої – аркуш, куди вносилися зауваження про різні пошкодження.

Останній розділ – це зауваження: писати виразно і старанно, не виходити за рамки інструкції, адреси купівлі матеріалів (каталожні картки, читацькі формуляри, бланки для ведення статистики і звітів, екслібриси та ін.) для бібліотечної роботи (надання яких забезпечували державна друкарня на вул. Зелений, 7 і Товариство народної школи на вул. Чарнецького, 1).

Наприкінці 1927 р. кураторія Львівського шкільного округу спеціально розглянула питання про стан бібліотек у загальноосвітніх школах. Як наслідок, з'явився документ за підписом куратора Ігнація Питляковського, який 31 грудня цього ж року розіслали по всіх повітових шкільних радах. У ньому йшлося про необхідність провести детальну інвентаризацію бібліотек державних і приватних шкіл до кінця лютого 1928 р., а відповідні акти зберігати серед шкільної документації і надавати для ознайомлення на вимогу інспекторів. Зазначалося, що інвентаризація повинна включати точну кількість примірників наявних книжок, окремо треба було зазначити кількість книжок, які отримала бібліотека від квітня 1925 р. Необхідно було також вказати і кількість книжок польською, українською й німецькою мовами. Наприкінці була заувага, щоб статистичну інформацію про внутрішній бібліотечний рух у шкільних закладах готувати до 15 серпня кожного року⁴.

Весь книжково-журнальний фонд книгозбірень навчальних закладів поділявся на дві частини: бібліотеки для учителів і бібліотеки для учнів. Це можна добре проілюструвати на прикладі гімназії ім. Казимира Великого. За даними на 1927 р. керівником учительської книгозбірні був д-р Влодарський, якого на час відпустки підміняв учитель Ружицький. Вона налічувала 468 найменувань різної літератури, а саме: загального характеру – 10, з релігії – 4, філософії і педагогіки – 34, класичної філології – 17, літератури (тексти) – 74, історії літератури – 48, німецької літератури (124 то-

⁴ Обіжники, листування з Міністерством віросповідань і освіти про роботу шкільних бібліотек Львівського шкільного округу (1927–1928) // ЦДАЛІ, ф. 179, оп. 5, спр. 283, арк. 1.

ми) – 29, мовознавства – 28, історії і географії – 73, природи – 28, математики – 17, фізики – 15, хімії – 23, суспільних наук – 22, мистецтва – 19, гігієни – 15, бібліографії – 12. Окремо були виділені підручна збірка шкільного катехита – 24 найменування, бібліотечка нот для хорового співу (завідувач учитель Прокопович) – 19 назв⁵.

Великою була бібліотека для учителів гімназії ім. К. Шайнохи. За звітом 1922 р. вона нараховувала 7293 позиції. З них окремо виділено літературу, пов'язану із навчальними предметами і розміщену в профільних кабінетах та класах для семінарських занять⁶. У 1937 р. бібліотека була інвентаризована і нараховувала 4072 облікованих книжок. Одночасно з інвентаризацією проводили аналіз літератури; книжки, які не відповідали новим шкільним програмам, вилучали з фондів і списували⁷.

У 1934 р. учительська бібліотека гімназії ім. Г. Сенкевича отримала 23 нові видання “педагогічного і дидактичного змісту”, після чого її фонди склали в сукупності 2120 позицій. Переважна їх більшість – це тексти і праці з предметів навчання⁸. Багатою на різну літературу виявилася й учительська бібліотека гімназії ім. Т. Костюшка. У 1922 р. вона налічувала 835 назв книг у 1738 томах і 3154 брошури⁹.

Подекуди у звітах зустрічаються відомості про необхідність закупівлі деякої навчальної чи наукової літератури. Зокрема, в документі за 1934 р. йдеться, що учительська бібліотека гімназії ім. С. Сташці потребує “досліджень польських авторів з історії Польщі, ілюстрованого словника польської мови (вид. Арцта), часопис “*Polonista*”; з інших предметів є гостра потреба в нових і актуальних виданнях, якими би користувалися вчителі. У фондах є багато цінних видань, але вони швидше стосуються наукової бібліотеки, а для шкільної практики мають незначне або зовсім нульове значення”¹⁰.

Щодо учительської бібліотеки в гімназії ім. С. Щепановського, то у звіті за 1937 р. зазначалося, що вона не повністю пристосована до навчального процесу. Її фонд налічував 520 назв видань, у т. ч. за останній рік поповнився 10 новими. Цими фондами скористалася 21 особа, які в сукупності брали для опрацювання 105 видань¹¹.

За інформацією, датованою березнем – травнем 1935 р., у Державній академічній гімназії “будинок, класи, навчальні кабінети, гімнастична зала відповідають шкільним потребам і належним чином утримуються. Гімназія має навчальні кабінети для проведення практичних занять фізико-хімічного, біологічного і географічного змісту”. У звіті про діяльність 5-ї гімназії ім. С. Жулкевського йдеться: “Бібліотечні фонди складаються з: а) учительської бібліотеки, яка налічує 2677 одиниць (усі вони поміщені в окремих зачинених шафах); б) учнівської бібліотеки, яка має 3450 одиниць. Остання вимагає, однак, значного доукомплектування, зокрема новими книгами,

⁵ *Sprawozdanie dyrekcji Gimnazjum VIII im. Króla Kazimierza Wielkiego we Lwowie za lata szkolne 1925/1926 i 1926/27.* – Lwów, 1927. – S. 42.

⁶ Звіти про перевірку діяльності II державної гімназії ім. Кароля Шайнохи в м. Львові (1922–1938) // ЦДІАЛ, ф. 179, оп. 3, спр. 400, арк. 25.

⁷ Звіт директора про діяльність II гімназії ім. Шайнохи у Львові (1936–1937) // Там само, спр. 433, арк. 3.

⁸ Звіти про діяльність X державного ліцею і гімназії ім. Г. Сенкевича в м. Львові (1921–1939) // Там само, спр. 389, арк. 2.

⁹ Звіти про діяльність VII-ї державної гімназії ім. Т. Костюшка у м. Львові (1921–1938) // Там само, спр. 396, арк. 13.

¹⁰ Звіти про перевірку діяльності VI державної гімназії ім. Сташці у м. Львові (1927–1938) // Там само, спр. 407, арк. 50.

¹¹ Звіт про діяльність XII державної гімназії ім. С. Щепановського в м. Львові за 1936/37 навчальний рік // Там само, спр. 436, арк. 6.

яких є мізер. У 1935/36 навч. р. закуплено кількадесять книжок для лектури згідно нових програм (переважно для 3-х класів), проте цього не вистачає для навчальних потреб”¹².

Розлогіші відомості стосуються учнівських бібліотек. Проте цілісну їхню картину скласти доволі важко. Справа в тому, що різні гімназії свої звіти подавали в довільній формі. Деякі з них обмежувалися лише загальними статистичними даними, інші вказували на поділ бібліотеки за навчальними предметами або лише за мовним принципом. Різна була й термінологія щодо виділення окремих підбірок: історична, географічна, біологічна (за предметами) або польська, німецька, французька (за мовами). Такі відомості не дають можливості зробити повніші узагальнення. Проте вибірково дані все-таки дозволяють мати певне уявлення про фонди учнівських книгозбірень.

За даними звіту гімназії ім. Т. Костюшка, у 1922 р. там було “для вищих класів 405 позицій (663 томи), а в німецькому розділі – 410 позицій (563 томи) [...] Для учнів нижчих класів нараховувалося 442 позиції (563 томи)”¹³. Натомість у відповідній бібліотеці в гімназії ім. К. Шайнохи за той само рік було всього 2 010 творів, розміщених по розділах згідно з предметами¹⁴. Відомості про цю бібліотеку за 1937 р. вже повніші: “поділена на окремі частини: релігійна, польська мова, німецька мова, руська (українська) мова, історія, географія, природа, фізика. На даний час не закінчена інвентаризація лише полоністичної літератури через відпустку по хворобі п. д-ра Левицької”¹⁵.

У звіті гімназії ім. С. Сташіца за 1934 р. щодо польськомовної бібліотеки зазначено, що в ній відсутня белетристика, а фонд укомплектовано згідно старої і нової програм навчання. У звітному році закупили ілюстровані видання до вивчення культури давнього часу (1 клас) та середньовіччя (2 клас), а також різні таблиці до вивчення давньої історії та польської мови. Було констатовано, що не вистачає текстів для роботи з джерелами, а також фільмів і грамплатівок. У німецькомовній бібліотеці було 176 назв книжок, більшість з яких вилучена з навчального процесу через їх неактуальність у нових умовах. Не було також цікавих книжок, окрім творів класиків і застарілих повістей, тому пропонувалося придбати нові прозові твори¹⁶.

За звітом, бібліотека гімназії ім. С. Щепановського у 1937 р. була поділена на 5 розділів: історичний (120 книжок), природничий (281 книжка), математично-фізичний (45 книжок), французький (67 книжок) і німецький (57 книжок). Два останні розділи були виділені у звітному, 1937 р.¹⁷

Отже, проаналізувавши звіти дирекцій львівських гімназій, можемо вважати, що у міжвоєнному Львові функціонувала розгалужена мережа шкільних бібліотек. Вони формувалися згідно з профілем навчального закладу і були важливою складовою в організації навчального процесу. Організація бібліотек у навчальних закладах строго регламентувалась інструкцією Міністерства віровизнань і освіти (1925 р.), тому шкільні книгозбірні небезпідставно можна розглядати як засіб формування громадянської і національної свідомості львів'ян та певним чином і як інструмент для маніпулювання цією свідомістю.

¹² Звіти, протоколи, листування та інші документи про діяльність V державної гімназії ім. Жулкевського у м. Львові (1929–1936) // ЦДАЛ, ф. 179, оп. 3, спр. 408, арк. 127.

¹³ Там само, спр. 396, арк. 13.

¹⁴ Там само, спр. 400, арк. 25.

¹⁵ Там само, спр. 433, арк. 3.

¹⁶ Там само, спр. 407, арк. 50.

¹⁷ Там само, спр. 436, арк. 5.

Гімназія	Рік	Кількість книжок в книгозбірні						К-сть підруч-ників
		учительській	учнівській					
			всього	у т.ч. бібліотека				
				пол.	укр.	нім.	франц.	
1-а ім. М. Коперника	1922	4 228	3 726					
2-а ім. К. Шайнохи	1928	7 293	2 010					
4-а ім. Я. Длугоша	1922	3 979		1 410		520		3 691
	1929	3 493		1 312		520		4 528
5-а ім. С. Жулкевського	1935	3 150 (8 990 томів)		3 017		1 060		
6-а ім. С. Сташіца	1922	750 (1 291 том)	3 726	638	257	2		
7-а ім. Т. Костюшка	1935	1 086	1 625	941		444		240
	1938	1 129		1 123		475	200	260
8-а ім. Короля Казимира Великого	1927	468	998					
	1934	1 922	1 894					
9-а ім. Я. Кохановського	1922	386	1 356					
10-а ім. Г. Сенкевича	1922	590 (914 томів)	1 076					
	1934	2 028 (2 120 томів)						
11-а ім. Снядецьких	1937	1 321	2 612	2 612				
	1938	1 404						
12-а ім. С. Щепановського	1935		1 115					

Фонди книгозбірень львівських гімназій у 1920–1930-х рр.¹⁸

¹⁸ *Spis nauczycieli publicznych szkół powszechnych i państwowych seminarjów nauczycielskich oraz spis szkół w okręgu szkolnym lwowskim* / red. Seweryn Lehnert. – Lwów, 1924. – S. 152–153; *Sprawozdanie dyrekcji Gimnazjum VIII im. Króla Kazimierza Wielkiego we Lwowie za lata szkolne 1925/1926 i 1926/27...* – S. 42; *Sprawozdanie dyrekcji Gimnazjum VII im. Tadeusza Kościuszki we Lwowie za rok szkolny 1934/1935.* – Lwów, 1935. – S. 9; *Sprawozdanie dyrekcji Gimnazjum VII im. Tadeusza Kościuszki we Lwowie za rok szkolny 1937/1938.* – Lwów, 1938. – S. 15; ЦДАЛ, ф. 179, оп. 3, спр. 389, арк. 2; Звіти, статистичні дані про діяльність VI гімназії ім. Сташіца у м. Львові (1921–1939) // Там само, спр. 395, арк. 5; Звіт про діяльність I гімназії ім. М. Коперника у м. Львові (1922–1933) // Там само, спр. 397, арк. 14; Там само, спр. 400, арк. 25; Звіти про діяльність XI державної гімназії ім. Снядецьких у м. Львові (1925–1939) // Там само, спр. 403, арк. 81, 137; Звіт про перевірку діяльності VIII-ї державної гімназії ім. короля Казимира Великого в м. Львові (1934) // Там само, спр. 419, арк. 2; Звіти про перевірку діяльності державної гімназії ім. Жулкевського у Львові (1934–1935) // Там само, спр. 421, арк. 2–3; Звіти про діяльність IX-ї державної гімназії ім. Я. Кохановського в м. Львові (1932–1937) // Там само, спр. 411, арк. 63–66, 70–71; Звіти про перевірку діяльності XII державної гімназії ім. С. Щепановського у м. Львові (1934–1935) // Там само, спр. 423, арк. 3, 9, 16, 24; Звіти про діяльність IV гімназії ім. Я. Длугоша у м. Львові (1921–1936) // Там само, спр. 392, арк. 8, 34.

L'VIV INTERWAR HIGH SCHOOL LIBRARIES: ORGANIZATIONAL FRAMEWORK OF FORMATION AND QUANTITATIVE COMPOSITION OF FUNDS

Marta NADRAHA

*Danylo Halyskyi National Medical University of Lviv, Research Library,
6, Sichovykh Stril'itsiv Str., L'viv, 79000, Ukraine, tel. (032) 255-31-22*

The article provides an outline of the history of high school libraries during the interwar period and composition of funds that were divided into a library for teachers and that for students. Having analysed the reports of L'viv schools within 1922–1938, we can assume that during the interwar period extensive network of school libraries operated in L'viv. These libraries served as means for the development of civic and national consciousness.

Key words: high school library, students' library, teacher's library, history of libraries in L'viv.

ШКОЛЬНЫЕ (ГИМНАЗИАЛЬНЫЕ) БИБЛИОТЕКИ МЕЖВОЕННОГО ЛЬВОВА: ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ И КОЛИЧЕСТВЕННЫЙ СОСТАВ ФОНДОВ

Марта НАДРАГА

*Львовский национальный медицинский университет имени Данила Галицкого,
Научная библиотека,
ул. Сечевых Стрельцов, 6, г. Львов, 79000, Украина, тел. (032) 255-31-22*

Представлена история формирования школьных (гимназических) библиотек Львова межвоенного периода и количественный состав фондов этих библиотек, которые делились на библиотеки для учителей и библиотеки для учащихся. Проанализировав отчеты дирекций львовских гимназий за 1922–1938 гг., можно считать, что в межвоенном Львове функционировала разветвленная сеть школьных библиотек. Эти библиотеки были средством формирования гражданского и национального сознания львовян.

Ключевые слова: гимназическая библиотека, ученическая библиотека, учительская библиотека, история библиотек во Львове.

Стаття надійшла до редколегії 30.11.2014

Прийнята до друку 2.12.2014